

POZIOM ŻYWOTNOŚCI EKONOMICZNEJ GOSPODARSTW ROLNYCH W POLSCE

Zbigniew Wasąg

Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, Biuro Powiatowe w Biłgoraju

Streszczenie. Celem badań była analiza problemu żywotności ekonomicznej gospodarstw rolnych w Polsce. Występują różnice w poziomie ekonomicznym pomiędzy regionami. Stwierdzono niski poziom kapitału i niedofinansowanie znacznej ilości gospodarstw rolnych. Najniższą żywotność ekonomiczną posiadają gospodarstwa rolne w województwach: świętokrzyskim, małopolskim, lubelskim i łódzkim. W programie wspierającym finansowo gospodarstwa rolne należałoby poszukiwać takich kryteriów wyboru, które przyznałyby pierwszeństwo regionom (gminom) potrzebującym największego wsparcia. Działania podjęte przez gospodarstwa o małym potencjale ekonomicznym mogą wpłynąć na zwiększenie ich żywotności ekonomicznej oraz zapewnić towarową produkcję i silniejszy związek z rynkiem. Kryterium żywotności ekonomicznej gospodarstw rolnych przyjęte na poziomie 4 ESU było spełnione w ponad 90% w pełnym zakresie w momencie ubiegania się o dofinansowanie. Wysoki jego poziom potwierdza skala produkcji towarowej brutto w gospodarstwach rolnych beneficjentów (około 80% gospodarstw rocznie przekracza 50 000 zł). Kształtują się grupy gospodarstw żywotnych ekonomicznie, które coraz bardziej dystansują się od pozostałych i umacniają na rynku.

Słowa kluczowe: gospodarstwa rolne, żywotność ekonomiczna, wsparcie finansowe

Wstęp

Żywotność ekonomiczną definiuje się na podstawie wielkości ekonomicznej danego gospodarstwa, określonej jako suma nadwyżek bezpośrednich wszystkich działalności rolniczych w tym gospodarstwie, obliczonych na podstawie Standardowych Nadwyżek Bezpośrednich (SGM) wyznaczonych dla poszczególnych rodzajów produkcji rolniczej i regionów. Podstawą oceny żywotności gospodarstwa jest wielkość ekonomiczna określona w ESU (Europejska Jednostka Wielkości) - jednostka służąca do określania wielkości ekonomicznej gospodarstwa rolnego, odpowiadająca standardowej nadwyżce bezpośredniej równej 1200 euro [PROW 2007]. W Polsce rolnictwo ma znaczący wpływ nie tylko na sytuację społeczno-ekonomiczną mieszkańców obszarów wiejskich, ale także na stan bioróżnorodności środowiska przyrodniczego oraz strukturę krajobrazu [Sawa 2008]. Stosunkowo niewielki natomiast jest wpływ rolnictwa na wskaźniki makroekonomiczne, w tym przede wszystkim na udział w Produkcie Krajowym Brutto (PKB). Na podstawie danych dotyczących m.in. powierzchni UR, współczynnika SGM w przeliczeniu na 1 ha UR, średniej powierzchni gospodarstwa wyznaczono cztery rolnicze regiony: I Region (Pomorze i Mazury); II Region (Wielkopolska i Śląsk); III Region (Mazowsze i Podlasie); IV Region (Małopolska i Pogórze).

W Polsce liczebnie dominują gospodarstwa małe, o powierzchni do 5 ha (stanowią one 72,5% ogólnej liczby gospodarstw), które użytkują 18,3% użytków rolnych. Gospodarstwa powyżej 20 ha użytków rolnych, w tym największe, stanowią zaledwie 4,3%, ale w ich użytkowaniu pozostaje 43,2% powierzchni. Udział gospodarstw średnich (od 5 do 20 ha użytków rolnych) wynosi 23,4% ogólnej liczby gospodarstw. Gospodarstwa te użytkują 38,6% użytków rolnych. Należy podkreślić, że większość gospodarstw indywidualnych o powierzchni powyżej 1 ha użytków rolnych posiada grunty w tzw. szachownicy, z czego ponad 18% w 6 i więcej działkach. Ponadto odległość działek od siedziby gospodarstwa wynosi w niektórych przypadkach nawet powyżej 10 km (w 4,6% gospodarstw). Duże rozdrobnienie działek w ramach poszczególnych gospodarstw rolnych stanowi jeden z poważnych problemów rolnictwa, przekładający się na niskie dochody rolników [PROW 2007].

Wyodrębnienie standardowej nadwyżki bezpośredniej, a także wielkości ekonomicznej pozwala określić liczbę gospodarstw rolnych według klas wielkości ekonomicznej. Jednocześnie klasyfikacja gospodarstw rolnych oparta na tych dwóch wskaźnikach pozwala dobrze scharakteryzować strukturę produkcji i siłę ekonomiczną gospodarstw. Określenie wielkości gospodarstw przy pomocy wielkości ekonomicznej potwierdza znaczne rozdrobnienie polskiego sektora rolnego. Świadczy o tym fakt, że spośród 2 476 474 gospodarstw, które prowadziły w 2005 roku działalność rolniczą, ponad 69% to gospodarstwa charakteryzujące się bardzo małą klasą wielkości ekonomicznej – do 2 ESU (tab. 1). Prawie 12% gospodarstw należało do grupy 2-4 ESU, o połowę mniej gospodarstw sklasyfikowano w przedziale 4-6 ESU. Z kolei do gospodarstw bardzo dużych tj. o wielkości ekonomicznej powyżej 100 ESU można zaliczyć 0,16% podmiotów prowadzących działalność rolniczą [PROW 2007]. W ujęciu regionalnym największy odsetek gospodarstw o wielkości ekonomicznej do 2 ESU znajduje się w województwie śląskim, podkarpackim oraz małopolskim. Z kolei 38 gospodarstw, największych ekonomicznie (powyżej 100 ESU) występuje najczęściej w województwach: dolnośląskim, kujawsko-pomorskim, wielkopolskim i zachodniopomorskim.

Tabela 1. Liczba gospodarstw rolnych według klas wielkości ekonomicznej
Table 1. The number of farms according to economic size classes

Wielkość ekonomiczna [ESU]	Liczba gospodarstw	
	[szt.]	[%]
0 – 2	1 718 803	69,41
2 – 4	291 738	11,78
4 – 6	144 310	5,83
6 – 8	84 288	3,40
8 – 12	96 978	3,92
12 – 16	50 855	2,05
16 – 40	72 853	2,94
40 – 100	12 832	0,52
100 – 250	2 649	0,11
250 i więcej	1 168	0,05
Ogółem	2 476 474	100,00

Źródło: Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2005, GUS 2006

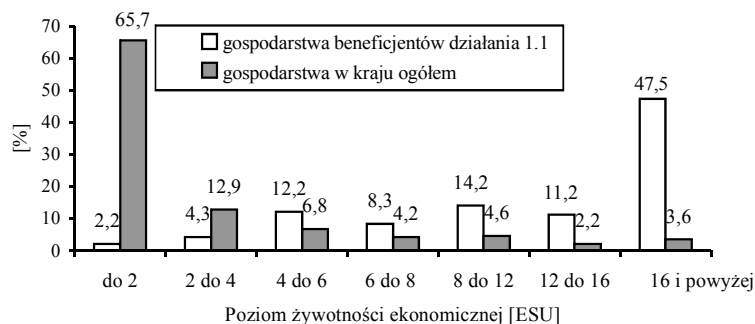
Material i metody badań

Celem badań była analiza problemu żywotności ekonomicznej gospodarstw rolnych w Polsce. Dokonano oceny żywotności ekonomicznej gospodarstw rolnych w latach 2004-2007 na podstawie danych statystycznych z Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa. Kryterium żywotności ekonomicznej przyjęto na poziomie 4 ESU.

Badaniami objęto wnioski inwestycyjne złożone przez polskich rolników do ARiMR o przyznanie środków finansowych na rozwój inwestycji. Środki te przyznawane były w ramach Programu SAPARD (Działanie 2) oraz Sektorowego Programu Operacyjnego (SPO) (Działanie 1.1). Informacje zawarte we wnioskach pozwoliły na określenie poziomu żywotności ekonomicznej. Dla celów analizy porównawczej dodatkowo określono średni dochód rolniczy brutto oraz wartość produkcji towarowej brutto. Gospodarstwa objęte badaniami określono jako beneficjenci.

Wyniki i dyskusja

W momencie ubiegania się o dofinansowanie kryterium żywotności ekonomicznej gospodarstw rolnych przyjęte na poziomie minimum 4 ESU było spełnione w przypadku 93,4% beneficjentów. Wielkość ekonomiczna prawie połowy gospodarstw rolnych (47,5%) kształtuje się na poziomie 16 ESU i więcej [Drożdżel 2007]. Przy czym średni wskaźnik żywotności dla całej zbiorowości beneficjentów Działania 1.1 „Inwestycje w gospodarstwach rolnych” [SPO 2004] wyniósł 32,0 ESU, w tym dla gospodarstw osób fizycznych – 24,0 ESU i prawnych – 257,4 ESU. Natomiast struktura gospodarstw rolnych beneficjentów w zakresie żywotności ekonomicznej jest zasadniczo odmienna niż w całej zbiorowości gospodarstw rolnych w kraju, w której gospodarstwa do 4 ESU stanowią 78,6%, natomiast powyżej 16 ESU – tylko 3,6% [Biuletyn Informacyjny 2007] (rys. 1). Wysoki poziom żywotności ekonomicznej potwierdza również skala produkcji towarowej brutto w gospodarstwach rolnych beneficjentów. Świadczy o tym fakt, iż w 79,8% gospodarstw roczny poziom produkcji towarowej brutto przekracza 50 tys. zł (tab. 2). Wskaźnik ten jest szczególnie wysoki (92,1%) w przypadku grupy beneficjentów, którzy wcześniej korzystali ze wsparcia w ramach Programu SAPARD [Drożdżel 2007]. Relatywnie dużą grupę beneficjentów, liczącą ponad 900 osób, stanowią posiadacze gospodarstw rolnych o żywotności ekonomicznej powyżej 100 ESU, w tym: 100 – 200 ESU – 57,2%, 200 – 500 ESU – 30,7%, 500 i więcej ESU – 12,1%. Znaczna część tych gospodarstw (43,5%) prowadzona jest przez osoby prawne. Jednocześnie gospodarstwa te charakteryzuje wyższy poziom żywotności ekonomicznej (średnio 385 ESU) od gospodarstw osób fizycznych (średnio 187,1 ESU). W całej tej grupie gospodarstw średni poziom żywotności wyniósł 275,8 ESU. W konsekwencji wysoki jest również poziom dochodu rolniczego brutto z działalności rolniczej w gospodarstwach beneficjentów (SPO). W przypadku 49,5% gospodarstw dochód ten w roku poprzedzającym rok złożenia wniosku wynosił 50 tys. zł i więcej. Podobnie jak w przypadku produkcji towarowej brutto, wskaźnik ten (72,2%) jest wyższy w odniesieniu do beneficjentów, którzy wcześniej korzystali ze wsparcia w ramach Programu SAPARD. Szelaż-Sikora i Kowalski [2008] stwierdzili, że w regionie Małopolski 16% gospodarstw rolnych utrzymywało się wyłącznie z działalności rolniczej, aż 60% deklarowało posiadanie dwóch źródeł dochodów, zaś pozostałe 24% korzystało z wielu źródeł dochodów.

Rys. 1. Poziom żywotności ekonomicznej gospodarstw rolnych w Polsce

Fig. 1. Economic viability level for farms in Poland

Przedsięwzięcia objęte pomocą w ramach Programu SAPARD „Restrukturyzacja produkcji mleka” (Schemat 2.1) były realizowane w gospodarstwach osiągających wysoki poziom dochodu (tab. 2). Średni dochód rolniczy brutto w gospodarstwie rolnym wyniósł 62 tys. zł. Prawie połowa (46,4%) przedsięwzięć była realizowana w gospodarstwach o rocznym dochodzie 50 tys. zł i więcej (tab. 3). Poziom dochodu był znacznie zróżnicowany w zależności od regionu. Świadczy o tym ponad 3-krotna różnica średniego dochodu w gospodarstwie rolnym w województwie pomorskim (105,7 tys. zł), a podkarpackim i zachodniopomorskim (33,2 tys. zł) (tab. 2).

Tabela 2. Poziom żywotności ekonomicznej oraz średni dochód rolniczy brutto (WDB) (SAPARD)
Table 2. Economic viability level and average gross farm income (WDB) (SAPARD)

Województwo	Poziom żywotności ekonomicznej [ESU]	Średni dochód rolniczy brutto [tys. zł]		
		Schemat 2.1	Schemat 2.2	Schemat 2.3
Dolnośląskie	58,0	61,9	80,7	100,8
Kujawsko-Pomorskie	48,3	67,3	74,3	84,3
Lubelskie	18,6	50,8	52,8	48,3
Lubuskie	41,9	82,9	69,4	69,0
Łódzkie	19,6	48,6	73,9	78,8
Małopolskie	14,2	81,3	71,6	68,8
Mazowieckie	20,5	60,5	78,5	86,0
Opolskie	50,5	73,7	98,9	95,8
Podkarpackie	19,2	33,2	47,7	50,0
Podlaskie	25,7	50,0	53,1	48,3
Pomorskie	37,9	105,7	114,6	99,0
Śląskie	28,3	59,8	49,6	91,5
Świętokrzyskie	12,3	46,5	63,4	54,7
Warmińsko-Mazurskie	60,3	70,6	136,1	114,7
Wielkopolskie	50,7	65,5	97,6	106,1
Zachodniopomorskie	67,0	33,2	35,4	75,6
Średnia w kraju	32,0	62,0	74,8	79,5

Źródło: obliczenia własne autora na podstawie danych ARiMR 2007

Poziom żywotności ekonomicznej...

Tabela 3. Struktura gospodarstw rolnych wg wartości towarowej brutto
Table 3. The structure of farms according to gross value of goods

Działanie/Schemat	Wartość produkcji towarowej brutto [tys. zł]				
	< 5	5-25	25-50	50-100	≥ 100
Sektorowy Program Operacyjny - SPO					
1.1 Inwestycje w gospodarstwach rolnych [%]	2,8	5,2	12,2	24,4	55,4
SAPARD					
2.1 Restrukturyzacja produkcji mleka [%]	-	20,1	33,5	32,2	14,2
2.2 Modernizacja gospodarstw specjalizujących się w produkcji zwierząt rzeźnych [%]	-	9,5	24,1	40,8	25,6
2.3 Zwiększenie różnorodności produkcji [%]	-	18	23,8	32,2	26,0

Źródło: Obliczenia własne autora na podstawie danych ARiMR 2007

Przedsięwzięcia w „Modernizacji gospodarstw specjalizujących się w produkcji zwierząt rzeźnych” (Schemat 2.2) były realizowane w gospodarstwach osiągających wysoki poziom dochodu (tab. 2). Średni dochód rolniczy brutto w gospodarstwie rolnym wyniósł 74,8 tys. zł. Poziom dochodu wykazuje duże zróżnicowanie w zależności od regionu oraz obszaru gospodarstw. Świadczy o tym niemal 4-krotna różnica średniego poziomu dochodu w gospodarstwach realizujących przedsięwzięcia w woj. zachodniopomorskim (35,4 tys. zł) i warmińsko-mazurskim (136,1 tys. zł).

W Schemacie 2.3 „Zwiększenie różnorodności produkcji gospodarstw rolnych” średni dochód rolniczy brutto w gospodarstwie rolnym wynosił 79,5 tys. zł (tab. 2). Ponad połowa (58,2%) gospodarstw rolnych uzyskała poziom dochodu 50 tys. zł i więcej (tab. 3). Podobnie jak w przypadku pozostałych schematów poziom dochodu był zróżnicowany regionalnie. Najwyższy średni dochód gospodarstw występował w woj. warmińsko-mazurskim (114,7 tys. zł), a najniższy w podlaskim i lubelskim (48,3 tys. zł).

W układzie województw średnia kwota przyznanej pomocy wykazuje silną korelację z poziomem żywotności ekonomicznej gospodarstw rolnych beneficjentów [Wasąg 2008]. Świadczyć może o tym fakt, że najniższy poziom przyznanej pomocy, jak i najniższa żywotność ekonomiczna charakteryzuje województwa świętokrzyskie i małopolskie – odpowiednio 12,3 i 14,2 ESU (tab. 2).

Podsumowanie

W wyniku dokonanej analizy stwierdzono, że występują różnice w poziomie żywotności ekonomicznej pomiędzy regionami. Najniższą żywotność ekonomiczną posiadają gospodarstwa rolne w województwach: świętokrzyskim, małopolskim, lubelskim i łódzkim. Wydaje się, że należy podjąć próby odniesienia się do tych różnic i potraktowania ich, jako celów dla realizacji przyszłościowych działań. Może to zostać osiągnięte poprzez użycie

obiektywnych wskaźników (regionalny wkład do PKB, regionalny WDB, poziom zatrudnienia i bezrobocia w regionach) klasyfikujących regiony zgodnie z ich potrzebami rozwojowymi. W programie wspierającym finansowo gospodarstwa rolne należałoby poszukiwać takich kryteriów wyboru, które przyznałyby pierwszeństwo regionom (gminom) potrzebującym największego wsparcia.

Badania wykazały, że kryterium żywotności ekonomicznej gospodarstw rolnych przyjęte na poziomie 4 ESU było spełnione w ponad 90% w pełnym zakresie w momencie ubiegania się o dofinansowanie. Wysoki jego poziom potwierdza skala produkcji towarowej brutto w gospodarstwach rolnych beneficjentów (około 80% gospodarstw rocznie przekracza 50 tys. zł). Kształtują się grupy gospodarstw żywotnych ekonomicznie, które coraz bardziej dystansują się od pozostałych i umacniają na rynku. Świadczy to o większej świadomości albo skuteczności i sprawności zarządzania tych producentów rolnych. Takie kierunki zmian mogą wpłynąć na poprawę wizerunku polskiej wsi, zwiększenie jej atrakcyjności i większe oddziaływanie na lokalny system zarządzania. Poprawa jakości życia na obszarach wiejskich powinna być celem, który łączy się zarówno z podstawowymi kierunkami rozwoju ekonomicznego i społecznego gospodarstw rolnych.

Bibliografia

- Droździel L.** (red.) 2007. ARiMR – Trzy lata po akcesji. ARiMR, Warszawa. s. 69-141.
- Sawa J.** 2008. Próba oceny zrównoważenia procesów produkcji rolniczej. *Inżynieria Rolnicza* 2 (100). s. 257-262.
- Szeląg-Sikora A., Kowalski J.** 2008. Źródła dochodów a poziom wyposażenia w park maszynowy gospodarstw rolnych. *Inżynieria Rolnicza*. Nr 2(100). s. 269-275.
- Wasąg Z.** 2008. Level of adaptation the family farms to UE standards. III International Scientific Symposium "Farm machinery and process management in sustainable agriculture". 12-13 November 2008 Gembloux. Belgium. s. 37-38.
- Biuletyn Informacyjny 2007. Działanie „Inwestycje w gospodarstwach rolnych”. MRiRW, ARiMR. Nr 4/2007. s. 25-27.
- PROW 2007. Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013. MRiRW.
- SPO 2004. Sektorowy Program Operacyjny „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich”. MRiRW.

ECONOMIC VIABILITY LEVEL FOR FARMS IN POLAND

Abstract. The purpose of the research was to analyse the issue of economic viability of farms in Poland. There are differences in economic level among regions. Low capital level and underfinancing of considerable majority of farms has been observed. Lowest economic viability is reported for farms in the following Voivodships: Świętokrzyskie, Małopolskie, Lublin and Łódź. In the programme providing financial aid to farms it would be recommended to seek selection criteria, which would give priority to regions (boroughs) that need highest support. Actions taken by farms characterised by low economic potential may increase their economic viability and guarantee commodity production and stronger relation with the market. The economic viability criterion for farms assumed to be at the level of 4 ESU was satisfied in more than 90% in the full scope at the moment of applying for co-financing. Its high level is confirmed by gross commodity production scale in beneficiaries' farms (approximately 80% of farms exceeds PLN 50,000 per year). Groups of economically vital farms are forming, which outdistance others more and more and strengthen their position in the market.

Key words: farms, economic viability, financial support

Adres do korespondencji:

Zbigniew Wasąg; e-mail: zbigniew.wasag@doplatty.gov.pl

Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa

Biuro Powiatowe w Biłgoraju

ul. Gen. Bora Komorowskiego 3

23-400 Biłgoraj